

Lausunto eduskunnan lakivaliokunnalle kansalaisaloitteesta 'Rikkomaton – kielletään eheytyshoidot' KAA 6/2023 vp,

Kiitän pyynnöstä lausua asiassa ja esitän lausuntonani kunnioittavasti seuraavan.

1. Taustoitus

Perustuslain (1999/731) 53 § 3 momentin mukaan vähintään viidelläkymmenellätuhanella äänioikeutetulla Suomen kansalaisella on oikeus tehdä eduskunnalle aloite lain säätämiseksi sen mukaan kuin lailla säädetään. Kansalaisaloitelaissa (2012/12) säädetään puolestaan siitä menettelystä, jota noudatetaan perustuslaissa säädetyn kansalaisaloitteen tekemisessä.

Käsiteltävänä oleva kansalaisaloite 'Rikkomaton – kielletään eheytyshoidot' KAA 6/2023 vp esittää tavoitteekseen **kieltää** hoidot, jotka tähtäävät seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen niin sanottuun 'eheyttämiseen.' Termillä viitataan yleisesti pyrkimykseen muuttaa ihmisen seksuaalisuus heteroksi ja/tai sukupuolen muuttamista cissukupuoliseksi. Tällä puolestaan tarkoitetaan tilannetta, jossa henkilön sukupuoli-identiteetti ja sukupuolen ilmaisu ovat hänelle syntymässä määritellyn sukupuolen ja siihen tavanomaisesti liitettyjen odotusten mukaiset. Kansalaisaloitteessa edellytetään kansalaisaloitelain 4 §:n edellyttämällä tavalla, että eduskunta ryhtyisi toimeen suomalaisten ja muiden Suomessa asuvien ihmisoikeuksien turvaamiseksi **kriminalisoimalla** tällaiset hoidot.

Kansalaisaloitteessa perustellaan ehdotusta vetoamalla tieteelliseen tutkimustietoon, jonka mukaan seksuaali- ja sukupuoli-identiteettiä ei voi eheytyshoitojen kaltaisilla toimenpiteillä muuttaa. Lisäksi aloitteessa perustellaan kieltoa ja siihen liittyviä kriminalisointeja eheytyshoitojen aiheuttamilla haitoilla niiden kohteena olevien mielenterveydelle. Kansalaisaloitteessa myös mainitaan, että lukuisissa maissa on vireillä lainsäädäntöhankkeita mainittujen toimenpiteiden kriminalisoimiseksi. Eheytyshoitojen idea perustuu lisäksi ajatukseen siitä, että seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen identiteetti olisi jotenkin viallinen ja siitä syystä korjaamisen tarpeessa, mikä on selkeästi syrjivä lähtökohta.

Lähden lausunnossani siitä, että eheytyshoidot ovat lääketieteellisessä mielessä vahingollisia siten kuin aloitteen perusteluissa lähemmin selvitetään. Oikeustieteellisessä mielessä eheytyshoitoja on tarkasteltava ensinnäkin perus- ja ihmisoikeuksien turvaamisen näkökulmasta. Sen lisäksi on vielä pohdittava erikseen, onko vahingollisena pidettävä toiminta säädettävä rangaistavaksi ja millaisia haasteita mahdollinen kriminalisointi sisältäisi. Koska käsiteltävänä on kansalaisaloite, jossa edellytetään eduskunnan **ryhtyvän toimenpiteisiin** (eli kansalaisaloite ei sisällä varsinaista lakiehdotusta), tarkastelussa joudutaan osittain pysyttelemään melko yleisellä tasolla. Lausuntoa konkretisoidakseni olen tutustunut Norjan tuoreeseen kriminalisointiin ja Ruotsissa käytyyn keskusteluun. Perusteluna tälle on yhtäältä se, että kyseisten maiden kriminaalipoliittiset lähtökohdat ovat lähellä suomalaista mallia ja toisaalta se, että Norja on päätenyt erilliskriminalisointeihin, mitä taas Ruotsi ei ole tehnyt.

Yritän näiden esimerkkien avulla tuoda esiin sellaisia teemoja, jotka mahdollista kriminalisointia valmisteltaessa olisi hyvä ottaa huomioon.

Eheytushoidoilla ei ole virallista määritelmää. Kyseessä on eräänlainen sateenvarjokäsite, jonka alle mahtuu laaja kirjo erilaisia interventioita, joiden tavoitteena on muuttaa tai häivyttää jonkun seksuaalinen suuntautuminen tai sukupuoli-identiteetti.¹ Eheytushoitojen määritelmällisen avoimuuden takia niiden joukko on kansainvälisessä katsannossa varsin laaja. Olennaista on, että ne kattavat erilaisia painostuskeinoja aina lievästä suostuttelusta todella väkivaltaisiin toimenpiteisiin (esim. ns. korjaava raiskaus).²

2. Perus- ja ihmisoikeusnäkökulma

Perus- ja ihmisoikeuksilla on sekä vertikaalinen että horisontaalinen ulottuvuus. Ensinnä mainitulla tarkoitetaan sitä, että perus- ja ihmisoikeudet edellyttävät, että valtio ei puutu aiheettomasti ihmisten oikeuksiin. Perus- ja ihmisoikeudet suojaavat toisin sanoen ihmisiä valtion mielivallalta. Tämän lisäksi perus- ja ihmisoikeudet edellyttävät, että valtio tarjoaa tehokasta suojaa oikeudenloukkauksia vastaan myös silloin, kun oikeudenloukkauksiin syyllistyy yksityinen taho. Rikosoikeussääntely on keskeinen väline tällaisten yksityisten välisten (horisontaalisten) loukkauksien torjunnassa.

Perus- ja ihmisoikeuksien ja rikosoikeudellisen sääntelyn suhde on niin ikään kaksitahoinen. Tarvittaessa perus- ja ihmisoikeuksia on **suojaettava** rikoslain kautta ja toisaalta perus- ja ihmisoikeudet myös **rajoittavat** rikoslainsäädäntöä sekä seuraamusjärjestelmää.

Perustuslakivaliokunta on lausunnossaan PeVL 23/1997 vp kiteyttänyt perus- ja ihmisoikeuksien suhteen seuraavasti:

Perusoikeussäännöksillä on siten sellainen kokonaisvaikutus, että ne sekä merkitsevät rikoslain säätäjälle toimivallan rajoituksia että asettavat tälle toimintavelvoitteita. Yksittäisten kriminalisointien valtiosääntöoikeudellisessa arvioinnissa on otettava huomioon perusoikeussäännösten kummankin tyyppiset vaikutukset.³

Kun eheytushoitoja tarkastellaan **perus- ja ihmisoikeuksien suojaamisen näkökulmasta**, vaikuttaa lähtökohtaisesti selvältä, että toiminta on niiden kohteina olevia vahingoittavaa. Lisäksi toimenpiteet syrjivät seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvia yksilöitä ja leimaavat negatiivisesti mainittuihin ryhmiin kuuluvia. Eheytushoidot voivat loukata oikeutta

¹ Ks. lähemmin Prop. 132 L (2022-2023) Proposisjon til Stortinget (forslag til lovvedtak). Endringer i straffeloven (konverteringsterapi), s. 16 viitteineen.

² Practices of so-called “conversion therapy”, Report of the Independent Expert on protection against violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity. Human Rights Council Forty-fourth session, 15 June–3 July 2020, Agenda item 3, A/HRC/44/53, kohdat 37–54. Käytäntöjen esittelystä, ks. myös Förstärkt skydd för den personliga integriteten, Behovet av åtgärder mot oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp samt omvändelseförsök, Betänkande av Utredningen om åtgärder mot kontroller av flickors och kvinnors sexualitet, Stockholm 2023, SOU 2023:37, s. 253–254.

³ Perustuslakivaliokunnan lausunto 23/1997 vp – HE 6/1997 vp. Hallituksen esitys oikeudenkäyttöä, viranomaisia ja yleistä järjestystä vastaan kohdistuvia rikoksia sekä seksuaalirikoksia koskevien säännösten uudistamiseksi.

terveyteen,⁴ ne voivat uhata oikeutta yksityisyydensuojaan⁵ ja pahimmillaan ne voivat jopa rikkoa kidutuksen, epäinhimillisen ja julman kohtelun kieltoa.⁶ Eheytyshoitojen taustalla oleva ajatus siitä, että niiden kohteena oleva ihminen on identiteettinsä vuoksi 'rikki' on myös ihmisarvoa loukkaavaa.⁷ Näin ollen on lähtökohtaisesti perusteltua arvioida, edellyttääkö mainittuihin perus- ja ihmisoikeuksiin liittyvä turvaamisvelvoite eheytyshoitojen kieltoa ja siihen liittyviä nimenomaisia erilliskriminalisointeja.

Jos erilliskriminalisointeihin päätetään turvautua, kriminalisointien sallittavuutta arvioitaessa on otettava huomioon se, että kriminalisoinnit merkitsevät aina perus- ja ihmisoikeuksien rajoittamista. Vaikka siis kriminalisoinnin peruste voidaan liittää perus- ja ihmisoikeuksien suojaamisen tavoitteeseen, niiden sallittavuutta joudutaan joka tapauksessa arvioimaan samalla tavalla kuin perus- ja ihmisoikeuksien rajoituksia yleensäkin. Rangaistussäännösten tulee toisin sanoen täyttää perus- ja ihmisoikeuksien **rajoittamiselle asetettavat yleiset edellytykset** ja kulloisestakin perusoikeudesta johtuvat **erityisedellytykset**.⁸ Palaan näihin vielä jaksossa 4 hieman tarkemmin.

3. Eheytyshoidot ja valtion toimintavelvoitteet

Lukuisat kansainväliset ihmisoikeustoimijat ovat todenneet, että eheytystoimenpiteet loukkaavat seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen ihmisoikeuksia. Yhdistyneiden kansakuntien (YK) itsenäinen seksuaaliseen suuntautumiseen ja sukupuoli-identiteettiin kohdistuvan väkivallan ja syrjinnänvastainen asiantuntija (SOGIE-raportoiija) on suositellut, että valtiot määrittelisivät selkeästi eheyttämistoimenpiteet, kieltäisivät ne ja niiden markkinoinnin sekä säätäisivät kieltojen tehosteeksi tarvittavat rangaistussäännökset.⁹ Euroopan parlamentti on samoin vuoden 2018 päätöslauselmassaan EU:n perusoikeustilanteesta ilmoittanut suhtautuvansa myönteisesti aloitteisiin, joilla kielletään sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen muutoshoidot.¹⁰ Monissa maissa eheytyshoidot ja niiden markkinointi on kriminalisoitu tai niiden kriminalisointia valmistellaan.¹¹

Valtioilla on kiistaton velvollisuus suojata seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä eheytystoimenpiteiden tapaisilta perus- ja ihmisoikeusloukkauksilta. Toinen asia on, missä laajuudessa ja millaisin keinoin eheytyshoitoihin tulisi puuttua.

⁴ Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General comment No. 22 (2016) on the right to sexual and reproductive health (article 12 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights), E/C.12/GC/22, kohta 23.

⁵ Seksuaalinen suuntautuminen ja sukupuoli-identiteetti saavat suojaa mm. Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklan oikeuskäytännön valossa, ks. esim. *Hämäläinen vastaan Suomi*, EIT tuomio (suuri jaosto) 16.7.2014, kohdat 57–61 ja *Sousa Goucha vastaan Portugali*, EIT tuomio 22.6.2016, kohta 27.

⁶ United Nations General Assembly, Interim report of the Special Rapporteur on torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment, Seventy-fourth session, Item 72 (a) of the preliminary list, A/74/148, kohdat 48–50.

⁷ Ihmisoikeusvaikutuksia arvioidaan myös edellä alaviitteessä 2 mainitussa YK:n itsenäisen asiantuntijan raportissa, A/HRC/44/53, kohdat 55–58.

⁸ PeVL 23/1997 vp, s. 2.

⁹ A/HRC/44/53, kohta 87.

¹⁰ Euroopan parlamentin päätöslauselma 1. maaliskuuta 2018 EU:n perusoikeustilanteesta vuonna 2016 (2017/2125(INI)), kohta 65.

¹¹ Ks. tiivis esitys eri maiden ratkaisusta, Prop. 132 L (2022–2023) s. 36–42.

Euroopan neuvoston ihmisoikeusvaltuutettu *Dunja Mijatović* on todennut, että eheytyshoitoja koskevat kiellot olisi laadittava huolellisesti ja että niiden olisi oltava mahdollisimman täsmällisiä, jotta niissä kunnioitetaan oikeusvarmuuden periaatetta ja noudatetaan laajempaa ihmisoikeuskehystä. Hän on kehottanut Euroopan neuvoston jäsenvaltioita omaksumaan eheytyshoitoihin kattavan, ihmisoikeuksiin perustuvan lähestymistavan, joka on mielestäni hyvä lähtökohta myös Suomelle.

Ihmisvaltuutetun mukaan jäsenvaltioiden olisi ensinnäkin **kartoitettava ongelma** ja kerättävä tietoja alueellaan tapahtuvista käytännöistä, jotta saataisiin käsitys niiden esiintyvyydestä, toteuttajista sekä uhrien profiilista. Näin voidaan varmistaa, että mahdolliset kiellot ja muut toimenpiteet suunnitellaan tosiasioiden perusteella ja että ne voivat olla mahdollisimman tehokkaita. **Kieltojen tarkka ja huolellinen muotoilu** on toiseksi erittäin tärkeää, jotta ne olisivat täytäntöönpanokelpoisia. Kieltoihin olisi valtuutetun mukaan sisällyttävä selkeä kiellettyjen käytäntöjen määritelmä. Koska eheytystoimenpiteitä suoritetaan monissa eri ympäristöissä, kieltojen olisi oltava riittävän kattavia. Samalla kielloissa olisi täsmennettävä, että ne eivät kohdistu sellaiseen neuvontaan, jonka tarkoituksena on tukea henkilöä hänen tutkiessaan omaa seksuaalista suuntautumistaan ja sukupuoli-identiteettiään. Ihmisoikeusvaltuutetun näkemyksen mukaan hyvin laadituissa kielloissa tehdään samoin selväksi, että ne kohdistuvat nimenomaan pyrkimykseen muuttaa, tukahduttaa tai poistaa jonkun identiteetti. Rangaistusten tulisi oltava oikeassa suhteessa tekoihin ja vahinkoon. Toimenpiteiden mainostaminen tulisi kieltää. Lisäksi ihmisoikeusvaltuutettu korostaa, että **uhrien tarpeet tukeen** ja kuntoutukseen tulisi ottaa huomioon.¹²

4. Alustavia huomioita eheytyshoidoista perus- ja ihmisoikeuksien rajoitusedellytysten valossa

Perustuslakivaliokunta on Suomessa lähtenyt siitä, että lainsäätäjällä on kriminalisointien säätämässä varsin väljä liikkumavara. Sitä rajoittavat yhtäältä perustuslaki ja toisaalta Suomea sitovat kansainväliset velvoitteet.¹³ Kun otetaan huomioon perus- ja ihmisoikeuksien yleiset rajoitusedellytykset, uuskrimalisoinnin kohdalla, on ensinnäkin arvioitava, onko kriminalisoinnin aiheuttama rajoitusperuste **hyväksyttävä ja painavan yhteiskunnallisen tarpeen vaatima**. Käsillä olevassa tilanteessa kriminalisoinnin tavoitteena olisi seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien ihmisten perus- ja ihmisoikeuksien suojaaminen, mikä lähtökohtaisesti on sellainen hyväksyttävä peruste, joka oikeuttaa kriminalisoinneista samalla aiheutuvat perusoikeusrajoitukset.¹⁴ Tässä yhteydessä on otettava huomioon myös se, että mainitut vähemmistöryhmät ovat enemmistöä haavoittuvammassa asemassa, mikä sekin korostaa valtion turvaamisvelvoitetta. Lähtökohtaisesti voidaan näin ollen todeta, että kriminalisointien peruste voitaisiin palauttaa perus- ja ihmisoikeuksien suojaan.

¹² Commissioner for Human Rights of the Council of Europe, “Nothing to cure: putting an end to so-called ‘conversion therapies’ for LGBTI people” (16 February 2023) <https://www.coe.int/en/web/commissioner/-/nothing-to-cure-putting-an-end-to-so-called-conversion-therapies-for-lgbti-people> (vierailtu 25.2.2024)

¹³ PeVL 23/1997 vp, s. 2.

¹⁴ Perustuslakivaliokunnan mietintö n:o 25 hallituksen esityksestä perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta, PeVM 25/1994 vp – HE 309/1993 vp, s. 5. Ks. myös PeVL 23/1997 vp, s. 2.

Perus- ja ihmisoikeuksia rajoitettaessa on otettava huomioon myös **suhteellisuusvaatimus**, joka edellyttää sen arvioimista, onko kriminalisointi välttämätön sen taustalla olevan oikeushyvän suojaamiseksi. Tältä osin tulee toisin sanoen arvioida, onko vastaava tavoite saavutettavissa muulla perusoikeuteen vähemmän puuttuvalla tavalla kuin kriminalisoinnilla.¹⁵ Samalla on luonnollisesti arvioitava, onko nimenomaan erilliskriminalisointi tarpeen vai voidaanko paheksuttavaan ilmiöön puuttua tehokkaasti jo olemassa olevan rikoslainsäädännön avulla. Norjassa on päädytty siihen, että erilliskriminalisointi on välttämätön,¹⁶ kun taas Ruotsissa on päädytty hiljattain vastakkaiseen lopputulokseen.¹⁷ Suomen osalta tarvittaisiin tarkempi arvio siitä, ovatko erilliskriminalisoinnit tarpeen ottaen huomioon suhteellisuusvaatimus ja jo olemassa oleva rikoslainsäädäntö.

Kansalaisaloite KAA6/2023 vp sisältää ainoastaan ehdotuksen lainvalmisteluun ryhtymisestä, joten mitään varsinaisia rangaistussäännöksiä aloitteeseen ei sisälly. Perus- ja ihmisoikeuksien rajoitusedellytysten osalta keskeistä on, että rajoitus on **laissa säädetty, tarkkarajainen ja riittävän täsmällisesti määritetty**.¹⁸ Tähän velvoittaa myös perustuslain 8 §:ssä säädetty laillisuusperiaate.

Täsmällisyyttä ja tarkkarajaisuutta on vaikea arvioida ilman konkreettisia tunnusmerkistöjä. Norjan rangaistussäännösten avulla voidaan kuitenkin esimerkinomaisesti arvioida miten täsmällisesti tunnusmerkistöt olisi mahdollista muotoilla.

Norjan relevantit kriminalisoinnit on sijoitettu Norjan rikoslain (Lov om straff) 24 lukuun, joka sisältää vapauteen kohdistuvat rikokset. Rangaistussäännöksiä on kolme: eheytyshoito, törkeä eheytyshoito ja eheytyshoidon markkinointi.

§ 270. Konverteringsterapi

Med bot eller fengsel inntil 3 år straffes den som krenker en annen ved å anvende psykoterapeutisk, medisinsk, alternativmedisinsk eller religiøst baserte metoder eller lignende systematiske fremgangsmåter i den hensikt å påvirke vedkommende til å endre, fornekte eller undertrykke sin seksuelle orientering eller kjønnsidentitet.

På samme måte straffes den som utsetter en person under 18 år for metoder eller fremgangsmåter som nevnt i første ledd, i den hensikt å påvirke vedkommende til å endre, fornekte eller undertrykke sin seksuelle orientering eller kjønnsidentitet. Uvitenhet om barnets riktige alder fører ikke til straffrihet hvis gjerningspersonen kan klandres for sin uvitenhet.

§ 270. Eheytyshoito (epävirallinen käännös, EP)

Sakko tai enintään 3 vuoden vankeusrangaistus on tuomittava jokaiselle, joka loukkaa toista käyttämällä psykoterapeuttisia, lääketieteellisiä, vaihtoehtolääketieteeseen tai uskontoon perustuvia menetelmiä tai vastaavia järjestelmällisiä menetelmiä tarkoituksenaan vaikuttaa toiseen siten, että hän muuttaa, kieltää tai tukahduttaa seksuaalisen suuntautumisensa tai sukupuoli-identiteettinsä.

Samalla tavoin on rangaistava jokaista, joka soveltaa alle 18-vuotiaaseen henkilöön ensimmäisessä alakohdassa tarkoitettuja menetelmiä tarkoituksenaan vaikuttaa häneen siten, että hän muuttaa tai kieltää tai tukahduttaa seksuaalinen suuntautumisensa tai

¹⁵ PeVM 25/1994 vp, s. 5 ja PeVL 23/1997 vp, s. 2.

¹⁶ Prop. 132 L (2022–2023), s. 48–50.

¹⁷ SOU 2023:37, s. 277 ss.

¹⁸ PeVM 25/1994 vp, s. 5 ja PeVL 23/1997 vp, s. 2.

sukupuoli-identiteettinsä. Tietämättömyys lapsen oikeasta iästä ei johda rankaisemattomuuteen, jos tekijää voidaan syyttää tietämättömyydestään.

Kriminalisoinnissa on olennaista, että toimenpiteiden kohteena olevaa **loukataan** rangaistussäännöksessä kuvatuilla **järjestelmällisillä menetelmillä** siinä **tarkoituksessa**, että toinen **muuttaa, kieltää tai tukahduttaa seksuaalisen suuntautumisensa tai sukupuoli-identiteettinsä**. Lainkohdan esitöiden mukaan loukkaamisen arvioinnissa lähdetään **kokonaisarvioinnista**, jossa otetaan huomioon toimenpiteen luonne ja intensiivisyys, toimenpiteen vahingollisuus, loukatun tilanne ja haavoittuvuus sekä tekijän että loukatun suhde ja muut relevantit olosuhteet. Suostumus ei yksinään riitä poistamaan rangaistavuutta, vaan sen merkitys arvioidaan osana kokonaisuutta. Lapsen kohdalla suostumukselle ei anneta merkitystä.¹⁹ Törkeässä tekemuodossa kiinnitetään huomio haittaan, sen kestoon ja siihen, onko rikkomiseen syylistynyt suurempi määrä henkilöitä. Rangaistusmaksimi on törkeän tekemuodon kohdalla korkea, kuusi vuotta vankeutta.²⁰

Eheytyshoitojen markkinoinnista säädetään seuraavasti:

§ 270 b. Markedsføring av konverteringsterapi

Med bot eller fengsel inntil 6 måneder straffes den som markedsfører konkrete tilbud om å utsette andre for psykoterapeutisk, medisinsk, alternativmedisinsk eller religiøst baserte metoder eller lignende systematiske fremgangsmåter som anvendes i den hensikt å påvirke noen til å endre, fornekte eller undertrykke sin seksuelle orientering eller kjønnsidentitet.²¹

§ 270 b. Eheytyshoidon markkinointi (epävirallinen käännös, EP)

Sakko tai enintään 6 kuukauden vankeusrangaistus tuomitaan jokaiselle, joka markkinoi konkreettisin tarjouksin menetelmiä, joilla altistetaan toinen psykoterapeuttisille, lääketieteellisille, vaihtoehtoiseen lääketieteeseen tai uskontoon perustuville menetelmille tai vastaaville järjestelmällisille käytännöille, joita käytetään tarkoituksena saada joku muuttamaan, kieltämään tai tukahduttamaan seksuaalinen suuntautumisensa tai sukupuoli-identiteettinsä.

Norjan esimerkit osoittavat, että rangaistussäännösten muotoilut sisältävät omat haasteensa, mutta en pidä niitä ylitsepääsemättöminä ongelmina.

Perus- ja ihmisoikeuksien yleiset rajoitusedellytykset lähtevät siitä, että jokaisella perusoikeudella voidaan katsoa olevan sellainen **ydinalue**, jonka turvaamaa käyttäytymistä ei saa säätää rangaistavaksi. Rajoitukset eivät saa myöskään olla ristiriidassa Suomen **kansainvälisten ihmisoikeusvelvoitteiden** kanssa.²²

Eheytyshoitojen kieltoja koskevassa keskustelussa tuodaan toisinaan esiin, että kielto saattaisi loukata **omantunnon ja uskonnon vapautta**. Tässä yhteydessä on tehtävä alustavasti ero uskonnon ja omantunnon vapauden sisäisen (*forum internum*) ja ulkoisen (*forum externum*) ulottuvuuden välille. Ensinnä mainittu tarkoittaa sitä, että kukin saa kenenkään siihen

¹⁹ Prop. 132 L (2022–2023), s. 105–106.

²⁰ Lov om straff, § 270 a. Grov konverteringsterapi: Grov overtredelse av § 270 straffes med fengsel inntil 6 år. Ved avgjørelsen av om overtredelsen er grov, skal det særlig legges vekt på om den har medført betydelig skade på kropp eller helse, dens varighet og om den er utført av et større antall personer.

²¹ Perusteluista, ks. Prop. 132 L (2022–2023), s. 107.

²² PeVM 25/1994 vp, s. 5 ja PeVL 23/1997 vp, s. 2.

puuttumatta uskoa mitä haluaa, olipa uskomus mikä hyvänsä. Jos joku esimerkiksi uskoo, että eheytyshoidot ovat Jumalan tahto, valtio ei voi tähän uskomukseen kielloin ja/tai sanktioin puuttua. Uskonnonvapauden ulkoinen ulottuvuus eli se, miten uskontoa tai muuta vakaumusta toteutetaan suhteessa muihin ihmisiin, ei sen sijaan ole rajoittamaton. Tältä osin omantunnon ja uskonnonvapautta voidaan valtion toimesta rajoittaa.

Euroopan ihmisoikeussopimuksen 9 artiklan 2 kohdassa esimerkiksi todetaan, että henkilön vapaudelle tunnustaa uskontoaan tai uskoaan voidaan asettaa sellaisia rajoituksia, joista on säädetty laissa ja jotka ovat välttämättömiä demokraattisessa yhteiskunnassa yleisen turvallisuuden vuoksi, yleisen järjestyksen, terveyden tai moraalin suojelemiseksi, tai muiden henkilöiden oikeuksien ja vapauksien turvaamiseksi. Perus- ja ihmisoikeusnäkökulmasta tarkastellen on selvää, että eheytyshoidot eivät mitenkään automaattisesti nauti uskonnonvapauden suojaa, vaikka niiden taustalla olisi vahva vakaumus toimenpiteiden hyväksyttävyydestä.²³ Uskonnonvapauteen liittyvät näkökulmat on kriminalisointia muotoiltaessa tietenkin otettava tarkasti huomioon.

Eheytyshoitojen yhteydessä on myös tuotu esiin, että **yksityisyydensuoja** ja/tai uskonnonvapaus asettaisi esteitä sille, missä määrin valtio voi puuttua siihen, että joku vapaasta tahdostaan haluaa tukeutua tällaisiin toimenpiteisiin. Kysymys **suostumuksen** merkityksestä onkin mahdollisen kriminalisoinnin yhteydessä arvioitava tarkkaan. Yhtäältä on niin, että eheytyshoidot näyttäisivät yleensä tapahtuvan olosuhteissa, joissa suostumuksen vapaaehtoisuus on kyseenalainen. Toisaalta aikuisten ihmisten kohdalla on syytä pyrkiä sellaiseen rikoslainsäädäntöön, joka kunnioittaa ihmisten autonomiaa silloinkin, kun ihmisen valinnat vaikuttavat ulkopuolisen näkökulmasta ongelmallisilta.

Samoin on esitetty huoli siitä, että eheytyshoitojen kieltö ja siihen liittyvät kriminalisoinnit uhkaisivat **ilmaisuvapautta**. Tältäkin osin voidaan todeta, että ilmaisuvapauden rajoitukset ovat mahdollisia mm. muiden henkilöiden oikeuksien tai terveyden turvaamiseksi. Tässä yhteydessä on myös otettava huomioon ilmaisuvapauden tärkeä merkitys demokraattisessa yhteiskunnassa.

Näkemykseni on kaiken kaikkiaan kuitenkin se, että uskonnonvapauteen, yksityisyydensuojaan ja ilmaisuvapauteen liittyvät riskit ovat rangaistussäännöksiä huolellisesti muotoiltaessa vältettävissä.

Lopuksi huomio eheytyshoitoihin liittyvästä **terminologiasta**. Jos kriminalisointiin päädytään, rikostunnusmerkistön nimeen on syytä kiinnittää erityinen huomio. Eheytyshoito on terminä melko vakiintunut, mutta se on tästä huolimatta erittäin huono. Yhtäältä se antaa sellaisen kuvan, että *eheytyksen* kohteena oleva henkilö on jotenkin negatiivisessa mielessä rikki ja toimenpiteiden avulla pyritään saamaan hänet positiivisessa mielessä ehjäksi. Toisaalta *eheytyshoito* viittaa myös siihen, että toimenpiteet olisivat luonteeltaan hoidollisia, ihmisen elämää parantavia. Kriminalisointeja valmisteltaessa olisi siten tärkeää muotoilla tunnusmerkistöille sellaiset nimet, jotka eivät anna väärää kuvaa toimenpiteiden haitallisesta luonteesta.

²³ Report of the Special Rapporteur on freedom of religion or belief, Human Rights Council Forty-third session 24 February–20 March 2020 Agenda item 3, A/HRC/43/48, kohta 48.

5. Johtopäätös

Nähdäkseni on kiistatonta, että niin kutsutut eheytyshoidot loukkaavat seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen perus- ja ihmisoikeuksia. Valtioilla on myös aktiivinen velvollisuus suojella ihmisiä perus- ja ihmisoikeusloukkauksilta. Perus- ja ihmisoikeudet voivat asettaa rikoslainsäätäjälle toimintavelvoitteita, mutta ne merkitsevät aina myös toimivallan rajoituksia. Yksittäisten kriminalisointien arvioinnissa on otettava huomioon perusoikeussäännösten ja ihmisoikeuksien kummankin tyyppiset vaikutukset.

Eheytyshoidoiksi kutsuttujen toimenpiteiden kirjo on laaja. Alustavasti tarkastellen vaikuttaa siltä, että ainakin osaan eheytyshoidoista voidaan soveltaa jo olemassa olevia rikostunnusmerkistöjä. Kyseessä on kuitenkin vahingollinen toiminta, joka kohdistuu haavoittuvassa asemassa olevien ihmisten perus- ja ihmisoikeuksiin. Tästä syystä mielestäni olisi perusteltua, että eheyttämishoitojen rangaistavuudesta tulisi Suomessa tehdä systemaattinen kartoitus Ruotsin ja Norjan tapaan.

Alustavasti voidaan todeta, että monet maat ovat valinneet erilliskriminalisointien tien. Monet kansainväliset ihmisoikeustoimijat ovat myös suositelleet eheytyshoitojen ja niiden markkinoinnin kriminalisointia. Vastaus siihen, pitäisikö näin Suomessakin tehdä vai ei, vaatii kuitenkin tarkempaa selvitystä. Kansainväliset ihmisoikeustoimijat peräänkuuluttavat usein erilaisten vahingollisten ilmiöiden erillistä kriminalisointia, koska se helpottaa ilmiön vahingollisuudesta viestimistä ja tuo uhrille varmuutta siitä, että häneen kohdistettu vahingollinen toimenpide on väärin. Nämä ovat tärkeitä näkökohtia. Tästä huolimatta oma näkemykseni on, että seuraava askel on systemaattista ilmiön kartoitus ja tarkka arvio siitä, miten nykyinen rikoslainsäädäntö tähän vahingolliseen ilmiöön soveltuu.

Norjan esimerkki osoittaa, että kriminalisoinnit on mahdollista muotoilla siten, että ne vastaavat laillisuusperiaatteen edellyttämää täsmällisyyttä ja tarkkarajaisuutta. Helppoa se ei ole, mutta toistan tässä, että en pidä tehtävää ylitsepääsemättömän vaikeana. Tämä pätee myös huoliin siitä, että kriminalisoinnein loukattaisiin uskonnonvapautta, yksityisyydensuojaa tai ilmaisuvapautta. Tässä yhteydessä on kuitenkin rehellistä huomauttaa, että ilmiön kaikkia esiintymismuotoja ei kriminalisoinnein saada kitkettyä.

Johtopäätökseni siis on, että Suomessa tulisi Ruotsin ja Norjan tavoin **kartoittaa** millaisen ongelman eheytyshoidot Suomessa muodostavat. Samalla tulisi selvittää systemaattisesti **miltä osin voimassa oleva rikoslainsäädäntö kattaa** ne vahingolliset toimenpiteet, joista eheytyshoidoissa on kyse. Vasta tämän jälkeen voidaan arvioida, onko ilmiön tehokkaaksi taltuttamiseksi **välttämätöntä** säätää asiaa koskevat erilliskriminalisoinnit ja lisäksi millä tavoin ne voitaisiin muotoilla sellaisiksi, että ne ovat myös täytäntöönpanokelpoisia **eivätkä jää pelkiksi symbolisiksi kriminalisoinneiksi**.

Turussa 29.2.2024,

Elina Pirjatanniemi

Oikeustieteen professori (Åbo Akademi), rikosoikeuden dosentti (Turun yliopisto)

Åbo Akademin ihmisoikeusinstituutin johtaja